

ODGOJNE IMPLIKACIJE MEDIJSKIH PREZENTACIJA MORALNOG RELATIVIZMA

DEAN CIKOVAC

Gimnazija Gaudeamus
Školska ulica 6
HR-31000 Osijek
Croatia
dcikovac@ffos.hr

UDK 1550.347:17.022.1/159.924.7

Pregledni rad /
Review article

Sažetak

Kritičkim pristupom u promišljanju literarnih i medijskih izvora rad prezentira i povezuje fenomen moralnog relativizma i medijskih prikaza odgojnih vrijednosti. Polazeći od procesa kojim moralni relativizam preobražava društveni odnos spram medijskih interpretacija vrijednosti i odražava se na poimanje ljudskih i općedruštvenih sloboda, razmatraju se njegove odgojne implikacije. Medijske slike vrijednosti doživljavaju svoju višestruku komercijalizaciju, a posljedice su degradacija ljudskoga dostojanstva i odgojnih vrijednosti uopće. To se očituje u unificiranim sadržajima i/ili porukama prezentiranih na društvenim mrežama i u oblicima svjetskih bestselera, najgledanijih filmova i/ili drama, reklama, *reality* programā, listova za tinejdžere, glazbenih spotova do animiranih filmova za najmlađu populaciju. Masovni mediji postavljaju kriterije poželjnosti i vrijednosne standarde pod diktatom korporativnog konzumerizma. Njihovo djelovanje postaje sve agresivnije i manipulativnije, zbog čega rad ukazuje na nužnost i potrebu odgoja za kritičko promišljanje moralnih, odgojnih, kulturnih i društvenih problema današnjice.

Ključne riječi: odgoj, mediji, moralni relativizam, sloboda, vrijednosti

1. Uvod

Zastupajući ideju apsolutne slobode pod krilaticom 'sve je dopušteno', radikalni moralni relativizam postaje novi oblik diktature korporativnoga konzumerizma. Antički svijet etičke vrijednosti poima kao »najviša dobra« u ljudskom životu,¹ kao trajna i bezvremenska dobra, dok ih relativizam

¹ Željko Senković, »Aristotelova εὐδαιμονία«, *Filozofska istraživanja* 27/4 (2007), str. 809–821, na str. 809.

idejno razjedinjuje i odbacuje svodeći ih na vremensku i kulturnu uvjetovanost, individualne preferencije i pojedinačne stavove. Relativiste ne zanimaju poveznice među kulturama, običajima ili među tradicijama te negiraju opstojnost transcendentálnih vrijednosti i ideala. U tom smislu relativizam »vodi preko razmatranja izvora naših vrijednosti koje se razlikuju od kulture do kulture.«² Relativizam je danas dominantno stajalište u shvaćanju života i svijeta, od svakodnevnih događanja pa sve do znanosti. Shvaća se kao opreka dogmatizmu, ali nema nikakvo dosljedno filozofsko uporište. Stoga je relativizam u biti paradoks. Tvrdimo li da je sve relativno, dolazimo do pitanja kako to uopće možemo konstatirati jer ta je tvrdnja također relativna. Stoga konstatacije poput: 'Ova je tvrdnja lažna' i 'Sve je relativno' dovode u pitanje apsolutnu vrijednost istine. Ako navedene tvrdnje nisu istinite, onda nije sve relativno, pa tvrdnja da je sve relativno može biti jedino ili primjer odustajanja od znanja ili neka nova osnovica uspostavljanju znanja, ali u svakom slučaju znači odustajanje od znanja o moralu i ukusu.³

Kriza društva manifestira se kulturnom supstitucijom duhovnog za materijalno.⁴ Takva tendencija prisutna je i u znanstvenom pozitivizmu, kojim je vrijednost znanja reducirana na empirijski aspekt verificiranja istine. Jedinstvena slika obrazovnog ideala čovjeka (καλοκαγαθία), što u starogrčkom predstavlja ideal odgoja koji objedinjava ono lijepo (καλόν), dobro (ἀγαθός) i istinito (αλαζονεία),⁵ time se reducira na nešto iskustveno u čemu temeljni kriterij vrednovanja postaje osobni osjećaj ugone ili neugode. Iako se hedonizam kao životna orijentacija i užitak pripisuju suvremenom načinu života, društvu i kulturi, ovaj pojam svoje temelje pronalazi i duboko u povijesti stare Grčke civilizacije i kulture. Kirenaici, dakle pripadnici filozofske škole koju je osnovao Aristip iz Kirene u sjevernoj Africi (435. pr. Kr. – 355. pr. Kr.), već u antičko doba zastupaju hedonizam (grč. hēdonē (ἡδονή) – užitak, naslada) kao temeljno načelo djelovanja. U epistemološkom smislu oni zagovaraju »oblik subjektivizma, tvrdeći da su jedini predmet znanja privatna stanja subjekta kojemu izvanjske činjenice što ih

² Neil Levy, *Moralni relativizam* (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2004), str. 32.

³ Milivoj Solar, *Kritika relativizma ukusa* (Zagreb: Matica hrvatska, 2011), str. 14.

⁴ Joseph Ratzinger, *O relativizmu i vrjednotama* (Split: Verbum, 2009).

⁵ Da je Aristotel tretirao lijepo i dobro kao istoznačnice, vidi u: Aristotel, *Politika*, prijevod s izvornika i sedmojezični tumač temeljnih pojmova (grčki, latinski, engleski, francuski, njemački, talijanski, ruski) Tomislav Ladan, predgovor Zvonko Posavec (Zagreb: Globus / Sveučilišna naklada Liber, 1988), 1142c 10–16.

uzrokuju nisu dostupne«. ⁶ Kinici, točnije niz grčkih filozofa od IV. st. pr. Kr., protive se društvenim konvencijama i zagovaraju povratak prirodi. Njihov predstavnik Diogen iz Sinope (412/403. pr. Kr. – 324/321. pr. Kr.) poznat je po »indiferentnosti koju je očitovao prema društvenim konvencijama«. ⁷ Oni izražavaju požudu kao nastojanje da se udovolji ugodi u najeksplicitnijem obliku seksualnosti. Diogen je bio uvjeren da je »najbolji način bavljenja seksualnom aktivnošću masturbiranje [...] tvrdeći da u tom činu nema ničega sramotnog [...] što je dokazao učestalim uličnim performansama. U tom su vremenu Krates i njegova žena Hiparhija općili prvo na stubama hrama kad su se vjenčali, a poslije su to veselo i učestalo činili u javnosti.« ⁸

Unatoč vremenskom odmaku, moralnoj osudi i uočavanju neciviliziranih postupaka starih kinika, današnjica posredstvom manipulativnih medija identično tome favorizira sadržaje lišene temeljnih moralnih postulata u svrhu promicanja hedonističkog načina života. Premda pojedini kritičari društva upozoravaju da »nepreobraženo, neracionalizirano davanje slobode seksualnim odnosima bilo bi najjače davanje slobode«, ⁹ pojedini smatraju da »represivna nauka morala tvrdi da su naše strasti naši neprijatelji te nas dovode u sukob s Bogom, prirodom i nama samima«, ¹⁰ zbog čega ih je nužno prihvatiti, a ne obuzdavati. Ugoda tako postaje temeljna vrijednost kojom se pod utjecajem medija promovira moralni relativizam i komercijalizacija života, što u svojim radovima argumentiraju, ali i na to upozoravaju, primjerice Ratzinger, Gavranović, Miliša i Čurko, ¹¹ kao i drugi relevantni autori iz područja društvenih i humanističkih znanosti.

⁶ Stipe Kutleša (glavni urednik), *Filozofski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012), pod natuknicom »kirenaici«, str. 596a.

⁷ Stipe Kutleša (glavni urednik), *Filozofski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012), pod natuknicom »kinici«, str. 595.

⁸ Simon Blackburn, *Požuda - sedam smrtnih grijeha* (Zagreb: Algoritam, 2010), str. 43.

⁹ Herbert Marcuse, *Kultura i društvo* (Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1977), str. 110.

¹⁰ Charles Fournier, *Civilizacija i novi socijetarni svijet* (Zagreb: Školska knjiga, 1980), str. 124.

¹¹ Ratzinger, *O relativizmu i vrijednostima*, str. 21–27; Ante Gavranović, »Društveni dijalog i etika. Mediji i društvene vrijednosti ili zašto u nas izostaje dijalog?«, *MediAnali: međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima* 3/5 (2009), str. 19–30; Zlatko Miliša, Bruno Čurko, »Odgoj za kritičko mišljenje i medijska manipulacija«, *MediAnali: međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima* 4/7 (2010), str. 57–72.

Relativizam polazi od teze da nema apsolutne istine, ničeg nedodirljivog, idealnog ili svetog. Religiozni indiferentizam duhovno je opustošio potrebu ljudi za univerzalnim vrijednostima, jednako kao što se spoznajno, moralno i estetsko područje ljudskog mišljenja reduciralo na iracionalni subjektivizam. Prema mišljenju Kocha i Smitha, »izumire pouzdan, odgovoran pojedinac. Umjesto vjere imamo agnosticizam, odnosno relativizam, umjesto optimizma imamo fanatizam, umjesto vjere u napredak imamo sumnju.«¹²

Otuđivanje od duhovnosti i put prema materijalizmu povijesno se kulturnom evolucijom nazire u razvoju zapadne civilizacije u kojoj dominira redukcija svih vrijednosti na ekonomske, a materijalizam se u tom pogledu iskazuje u svojem vulgarnom obliku koji je prepoznatljiv kao konzumerizam. U tom smislu medijski imperijalizam postaje sve zastupljeniji kao paradigma za vrijednosno orijentiranje mladih. Putem tehnološkog napretka otuđenost u pogledu društvenosti sve je prisutnija pojava i stoga je čovjek današnjice sve manje biće zajednice (ζῶον πολιτικόν, kao jedna od temeljnih odrednica čovjeka po Aristotelu, kojom se čovjek definira kao političko ili društveno biće).¹³ Radikalni moralni relativizam prepoznatljiv je po povijesnom nastanku agresivnog ateizma i nihilizma, koji za posljedice imaju relativiziranje smisla života, odgoja, obitelji, vjere i rada. Sve je podređeno ugodama. Trivijaliziranjem i relativiziranjem (odgojnih) vrijednosti djecu odgajamo »u raspuštenosti, i to nazivamo progresivnim odgojem«.¹⁴ Sloboda, jednakost i pravo izbora predstavljaju se kao poželjne odgojne ideje današnjice, dok se razvojna nejednakost i nedozrelost, a time i pitanje odgovornosti, promatraju isključivo iz subjektivnog aspekta. Ipak, važno je uočiti da se sâm odgojni čin ne odvija isključivo temeljem neposrednog iskustva odgajanika, već posredovanjem te ciljanim, planiranim i osmišljenim djelovanjem odgajatelja, zbog čega relativiziranjem vrijednosti, koje su posredovane odgojem, on sâm gubi svoju svrhu, cilj i smisao.

¹² Richard Koch, Chris Smith, *Samoubojstvo zapada* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2007), str. 16.

¹³ Hannah Arendt, *Vita activa* (Zagreb: Biblioteka August Cesarec, 1991); Aristotel, *Politika*, 1253a 3–5.

¹⁴ Oleg Platonov, *Zašto će propasti Amerika?* (Split: Labus, 2002), str. 50.

2. Uloga medija u promoviranju radikalnog moralnog relativizma

Ljudi su razvojem suvremenih tehnologija i društvenih mreža, premda sve više povezani, ujedno sve više usamljeni. U tom smislu društvenost dobiva svoju novu, virtualnu dimenziju koja u bitnom smislu mijenja čovjekov *modus vivendi*. Mediji tako nisu samo nositelji poruka, već u bitnom smislu oblikuju društveni realitet, makar on bio i virtualan. Mediji nas opskrbljuju materijalom za razmišljanje, ali jednako tako i oblikuju proces mišljenja te mijenjaju način na koji naš razum percipira i obrađuje informacije.¹⁵

»Ukus se oblikuje u komunikaciji, koja je najvećim dijelom određena modom jer jedino ona kao da osigurava snalaženje u obilju medijskih sadržaja koji ne zahtijevaju napor osobnog mišljenja.«¹⁶ Kada bismo tvrdili da se o ukusima ne raspravlja, s tom bismo se tvrdnjom mogli složiti, ali zato imamo pravo (raz)otkrivati kreatore loših ukusa s kojima se ciljano potire odgoj za vrednote i/ili ljudsko dostojanstvo. Dobar ukus na taj način postupno nestaje jer se gubi kriterij vrednovanja koji prestaje biti dana i postaje zadana vrijednost kojom su sve kvalitete izjednačene, što je još jedan argument zašto nam treba 'odgoj ukusa' i odgoj za medije.

Konzumiranje internetskih medijskih sadržaja u odnosu na druge medije po pitanju količine kod mladih u današnjici gotovo da zauzima poziciju monopola. Potreba za konzumiranjem takvih vrsta medijskih sadržaja vođena je znatiželjom, zabavom i ugodom. Teorijski pristup medijima, utemeljen na potrebama, naziva se *Uses and gratifications theory*.¹⁷ Putem umreženih medija društvenost postaje privatnost, udaljenost postaje bliskost, javnost postaje intimnost, informacija postaje dezinformacija, virtualnost postaje realnost, neistine dio svakodnevnice, a ljubav se percipira kao požuda. Nedostatak osjećaja za realnost odvija se kroz postupnu desenzitizaciju mladih i kritički neosvještenih pojedinaca, a rezultanta je platforme medijskih manipulatora. Stari Rimljani uočili su moć obuzetosti zabavnim i ugodnim sadržajima još u doba careva pod poznatom uzrečicom 'Kruha i igara!' dok

¹⁵ Scott Karp, »The Evolution from Linear Thought to Networked Thought«, *Publishing 2.0* (blog), objavljeno 9. veljače 2008. godine. Dostupno na: <https://publishing2.scottkarp.ai/2008/02/09/the-evolution-from-linear-thought-to-networked-thought/> (pristup 3. veljače 2022. godine).

¹⁶ Solar, *Kritika relativizma ukusa*, str. 88.

¹⁷ Thomas E. Ruggiero, »Uses and Gratifications Theory in the 21st Century«, *Mass Communication & Society* 1/3 (2000), str. 3–37.

se puk zabavljao, a car je radio što je htio. Danas se na sličan način u duhu vremena i putem manipulativnih medija stvari dodatno radikaliziraju. Sumnja u istinitost medijskih prezentacija stvarnosti postaje sve prisutnija te se stoga tvrdi da je medijska slika »najdijaboličnija, najnemoralnija i najnastranija.«¹⁸ U skladu s tim, najperfidniji način suvremenog medijskog iskrivljavanja vrijednosti i manipuliranja mladima jest onaj posredovan *reality* programima putem televizijskih emisija u kojima se veliča sebičnost, prijetvornost, nerad, voajerstvo te uspjeh bez truda i rada. Takve emisije gledateljima nude avanturu, slavu, novac, izlazak 'iz sjene' i medijsku popularnost te put za ostvarivanje (toliko željenog) bijega iz anonimnosti. U njima se ironizira ispovijedanje i promiče takozvana *striptiz-kultura*.¹⁹ Pod terorom hedonizma takve emisije potkopavaju temelje morala materijalizirajući duhovne vrijednosti i reducirajući ih na ugodno, zanemarujući dignitet ljudske osobnosti. Slovenski televizijski *reality* program *Farma slavnih*, unatoč potvrdi Okružnog suda u Ljubljani o »sadržavanju elemenata pornografskog sadržaja i nasilja«, nastavio se prikazivati od 20 sati, i to nakon više sudske presude. U konačnoj presudi potvrđeno je da se većina prikazanog sadržaja tog programa suprotstavlja moralu većine ljudi, da je uvredljiv, nasilan i seksualno eksplicitan, ali da bi se odredbom o njegovu emitiranju u kasnijem noćnom terminu zadiralo u prava gledatelja.²⁰ Sud nije spominjao prava roditelja na odgoj vlastite djece. Danas su na zabavnom programu kojeg zastupa *online* zabavni servis *Netflix* jednako dostupni sadržaji serija poput *Squid game* ili *Euforija*, u kojoj su prisutne eksplicitne scene nasilja, seksa, uživanja opojnih sredstava i drugi sadržaji odvojeni od bilo kakvog osjećaja za moralne vrijednosti, empatiju i humanost. Preobrazba vulgarnih sadržaja u igru, zabavu i ugodu odvija se gotovo neprimjetno. Stoga je u kritičkom smislu dobro uočeno da »svi prividi nastoje svladati značenje, iskorijeniti značenje, namjerno ili ne i preobraziti ga u igru, podrediti ga drugom pravilu igre, ovaj put proizvoljne, drugom neuhvatljivom obredu, pustolovnijemu, zavodljivijemu od linije koja upravlja značenjem.«²¹

¹⁸ Jean Baudrillard, *Simulacija i zbilja* (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk), str. 155–156.

¹⁹ Brian McNair, *Striptiz kultura: Seks, mediji i demokratizacija žudnje* (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2004).

²⁰ Zlatko Miliša, »Seksualnost i eutanazija: pravo izbora djece i odraslih«, *Portal Hrvatskoga kulturnog vijeća* (mrežni portal), objavljeno 9. lipnja 2019. godine. Dostupno na: <https://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/m-o/zlatko-milisa/32055-z-milisa-seksualnost-i-eutanazija-pravo-izbora-djece-i-odraslih.html> (pristup 16. kolovoza 2022. godine).

²¹ Baudrillard, *Simulacija i zbilja*, str. 110.

Uz komercijalizaciju i profit u vidu zabave, manipulativni mediji imaju i ulogu fetišizacije proizvoda ili ponude (naj)poželjnijih tipova. Mladi tako postaju opsjednuti moralno posrnutim medijskim idolima i plaćaju danak lažnoj slobodi i 'izboru' medijskih manipulatora. Listovi za tinejdžere otkrivaju visoku podudarnost s temama kojima se manipulira potrebama i preferencijama mladih.²² U bizarnostima izbora 'stručnjaci' u novinama za mlade daju odgovore na pitanje 'kojemu tipu mobitela pripadaš' ili ih poučavaju vještinama zavođenja, dok odgojnih sadržaja u tisku gotovo da i nema.²³ Listovi za tinejdžere (u inozemstvu i Hrvatskoj) imaju nevjerojatne sadržajne podudarnosti i obiluju savjetima koji estetiziraju i/ili erotiziraju tijelo te promiču hedonistički koncept života. Uredništva tvrde da njihove čitatelje najviše zanimaju poznata lica, moda i pitanja seksualnosti, pa otuda u brojnim rubrikama za djecu i mlade stoje preporuke kako se 'upucavati' dečkima ili curama, kako ostvariti seksualne veze, lude provode, čime nameću unisone sadržaje, a zatim ih plasiraju kao želje i potrebe mladih.²⁴ Na Knox Collegeu u Galesburgu provedeno je istraživanje u kojemu su djevojčicama u dobi od šest do devet godina prikazane dvije lutke: jedna odjevena 'seksi', a druga 'neutralno'. Čak 68% djevojčica izjavilo je da seksi lutka izgleda onako kako bi one htjele izgledati, a 72% priznaje da im je ta lutka popularnija od neutralne lutke.²⁵ Posljedica tog trenda uočljiva je na *Facebooku*, *Instagramu*, *Tiktoku*, *Snapchatu* i drugim društvenim mrežama, gdje se djevojčice na svojem profilu (koji su im omogućili stariji, neovisno o zakonskoj zabrani) prikazuju našminkanih usnica i u zavodljivim pozama. Fenomen seksualiziranja djevojčica M. G. Durham definira kao *Lolita sindrom*²⁶ (prema romanu *Lolita*, pisca Vladimira Nabokova), a opisani fenomen dovodi u vezu s medijskim manipulacijama popularne kulture.²⁷ Konzumiranje eksplicitnih sa-

²² Zlatko Miliša, »Koje su poveznice naših i inozemnih listova za mlade?«, *Troplet* (mrežni portal), objavljeno 7. travnja 2016. godine. Dostupno na: <https://www.troplet.ba/?p=4833> (pristup 16. kolovoza 2022. godine).

²³ Zlatko Miliša (glavni urednik), *Tamna strana ekrana* (Varaždin: TIVA Tiskara, 2012).

²⁴ Miliša, »Koje su poveznice naših i inozemnih listova za mlade?«.

²⁵ Jennifer Abbasi, »Why 6 Year Old Girls Want to Be Sexy«, *Live Science* (mrežna stranica), objavljeno 16. srpnja 2012. godine. Dostupno na: <https://www.livescience.com/21609-self-sexualization-young-girls.html> (pristup 6. veljače 2022. godine).

²⁶ M.[eenakshi] Gigi Durham, *The Lolita Effect: The Media Sexualization of Young Girls and What We Can Do About It* (Woodstock: The Overlook Press, 2008).

²⁷ Zlatko Miliša, »Posljedice nametnutog trenda neobaveznog seksa na djecu i mlade?«, *Troplet* (mrežni portal), objavljeno 7. srpnja 2016. godine. Dostupno na: <https://www.troplet.ba/?p=6502> (pristup 17. kolovoza 2022. godine).

držaja ima višestruke posljedice na svijest i ponašanje djece i mladih, što je ustanovljeno istraživanjem u kojem je utvrđena povezanost između izloženosti seksualnim sadržajima u medijima i seksualnih ponašanja mladih, pa »analize sadržaja sugeriraju da adolescenti vjerojatno nauče da je mršavost lijepa i da djevojke moraju biti lijepe da bi privukle ljude; da je seks zabavan i bez rizika; i da većina ljudi često razmišlja o seksu i prakticira ga bez puno brige za ljubav ili stabilnost odnosa.«²⁸

Sve važniju ulogu u ponašanju mladih zauzima takozvana *celebrity* kultura (lat. *celeber* – frekventan, poštovan), dakle ona koja se odnosi na status slave i javne pozornosti koju masovni mediji dodjeljuju pojedincima ili skupinama ljudi, povremeno životinjama, a često je povezan s bogatstvom jer slava pruža prilike za ostvarivanje prihoda. Brojni su načini postojanja i funkcioniranja mladih »izravno u korelaciji s porukama koje mediji i drugi kulturalni ispusti odašilju mladim djevojkama u njihovom nastojanju da postignu uspjeh i sreću, kao što su monetarna udobnost, slava, zabava te velika količina materijalnog luksuza. Glavna atrakcija je kultura slavnih osoba koja pokreće prodaju tinejdžerskih časopisa i knjiga, bilo da su eksplicitni ili suptilniji. Na taj način industrija tiskarske kulture i stroj za kulturu slavnih osoba zajedno pojačavaju vrijednosti koje zajednički zagovaraju te imaju razumljivo snažan utjecaj na potrošače.«²⁹ Časopis *Vogue Paris* već 1997. godine prikazuje djevojčice u dobi od pet do deset godina s natjecanja za male miss SAD-a. Nešto kasnije se u *reality* programu *Toddler & Tiaras* kroz sedam sezona prikazivanih od 2009. do 2016. godine prezentira isto. Neovisno o prosvjedima udruga za zaštitu dječjih prava, program bilježi veliku gledanost, a izmanipulirana djeca u tome imaju i veliku potporu članova svojih obitelji. Djevojčice, koje još nisu naučile ni pisati i čitati, od odraslih uče kako biti privlačan na medijski poželjan način. Djecu daleko od puberteta Amerikanci nazivaju *tweenies* jer su toliko seksualizirana da neupućeni tu fazu drže normalnim periodom odrastanja. Djevojčice prije polaska u školu traže pribor za šminkanje, parfeme, oskudnu odjeću i njihovoj dobi neprimjerenu obuću. 'Danas odrastaju tako brzo', tuže se američki roditelji i panično traže pomoć, dok s druge strane agresivni marketing pridonosi seksualizaciji djece pomoću mode, igračaka, glazbe, video-igrice i ekranizacija

²⁸ Jane Brown, »Adolescents' Sexual Media Diets«, *The Journal of Adolescent Health* 27 (Philadelphia, 2000), str. 35–40.

²⁹ Katherine V. Russel, *The Changing Face of Youth: Mass Media Culture and The Life of The American Teen*, Graduate Thesis. Supervisor: Michael T. Coventry (Washington: Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences of Georgetown University, 2007), str. 51.

TV serija i *reality* programa.³⁰ Stoga je važno upozorenje kojim se tvrdi da »ljudi u BBC-ju koji svake večeri pothranjuju nasilje, seksualnost, pohlepu, besciljnost i cinizam pred milijunima slušatelja i gledatelja, moraju razmotriti svoju odgovornost«. ³¹

3. Odgojne implikacije prava na izbor, moralnog relativizma i dekonstrukcije etičkog fundamentalizma

Teorija izbora zastupa konstataciju da je odgoj potrebno utemeljiti na izboru i da se svatko treba ponašati onako kako izabere, a pritom snositi odgovornost za posljedice svojeg ponašanja.³² Ono što je sporno u navedenoj teoriji jest činjenica da djetetov izbor nije jednak izboru odrasle osobe te stoga ni posljedice izbora ne mogu biti jednake za djecu i odrasle. Djeci današnjice osim 'prava' na eutanaziju dajemo i pravo na izbor svojeg roda. U Velikoj Britaniji devetogodišnjaci imaju pravo mijenjati spol, a u Norveškoj je to omogućeno već i sedmogodišnjacima.³³ Rodna teorija tvrdi da rod nije konstanta jer ga je moguće promijeniti ovisno o preferenciji pojedinca. Takav stav zastupa i Judith Butler prema kojoj bi rod trebalo promatrati kao nešto fluidno te »slobodno-lebdjeće«, a ne trajno i zadano.³⁴ Rod je tako određen kao društveni, a ne biološki konstrukt. Sukladno tome poznata je tvrdnja francuske filozofkinje i teoretičarke spolnosti Simone de Beauvoir da »nitko nije rođen kao žena, već se ženom postaje.«³⁵ Pojedine postmoderne autorice impliciraju i radikalniji stav »smatrajući da je čak i kategorija

³⁰ Zlatko Miliša, »Bizarnosti iz SAD-a«, u: »Tema tjedna: fatalna privlačnost 21. stoljeća (I.)«, u: Darko Jerković (urednik), tjedni prilog »Magazin«, *Glas Slavonije*, objavljeno 25. svibnja 2019. godine. Dostupno na: <http://www.glas-slavonije.hr/400226/11/Sve-sto-nije-spektakl-to-ne-postoji> (pristup 17. kolovoza 2022. godine).

³¹ Stanley Cohen, *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, second edition (London: Martin Robertson, 1980), str. 160.

³² Miliša, »Seksualnost i eutanazija: pravo izbora djece i odraslih«.

³³ Zlatko Miliša, »Rodna ideologija – Tomaševićev prioritet«, *Portal Hrvatskoga kulturnog vijeka* (mrežni portal), objavljeno 9. lipnja 2022. godine. Dostupno na: <https://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/m-o/zlatko-milisa/39771-z-milisa-rodna-ideologija-tomasevicev-prioritet.html> (pristup 17. kolovoza 2022. godine).

³⁴ Judith Butler, *Gender Trouble. Feminism and The Subversion of Identity* (New York: Routledge, 1990), str. 6.

³⁵ Simone de Beauvoir, *The Second Sex* (London: Pan Books, 1949), str. 301.

spola društveno konstruirana.«³⁶ Sloboda izbora tako postaje primarna u odnosu na čovjekovu biološku uvjetovanost. U odgojnom pogledu sloboda (izbora) mora postojati, no ukoliko je ta sloboda apsolutna, smatram da odgoj kao posrednički i razvojni proces gubi svoj smisao. Kako tvrdi i Milan Polić, »odgajatelj odgojem uvijek nešto hoće i samim tim njegovo je djelovanje vrijednosno određujuće za odgajnika. Ono bi to bilo čak i onda kada to odgajatelj ne bi htio, tj. kada bi to pokušao izbjeći. To zapravo znači da odgoj ne mora uvijek imati istu svrhu, ali svrhu uvijek mora imati. Vrijednosti kojima je kao djelatnost nošen mogu biti različite, ali su u njemu uvijek prisutne.«³⁷ Stoga istinsko odgojno djelovanje uključuje kritički pristup u kojem potrebe odgajnika neće biti nametnute, nego prepoznate i usmjeravane. Upravo takav ideal odgoja koji je podrazumijevao praćenje i vodstvo razvijan je još starogrčkom odgojnom idealu *paideie* (grč. παιδεία – obrazovanje dječaka za život koji uključuje sklad tijela i duše), ali se već transkulturacionom heleniskog na rimski svijet gubi, pa u Ciceronovom prijevodu grčkog termina *paideia* na latinski *humanitas* odgoj više nije usmjeren na praćenje, nego na usmjeravanje čovjeka prema razvoju vlastitog integriteta. Volja djeteta ne smije postati samovolja, kao što ni ideja odgoja pod okriljem vodstva ne smije postati teorija apsolutne slobode izbora sâmog odgajnika pod izgovorom da se u suprotnom sâm odgoj pretvara u manipulaciju. Naime, bez regulacija, normi i vrijednosti odgoj gubi svoj smisao i svrhu. S druge strane, rastuća dominacija permissivnog odgojnog stila rezultira egocentrizmom, osobnim nezadovoljstvom, niskom razinom samokontrole i neprilagođenim ponašanjem.³⁸ Opisano ponašanje dovodi se direktno u vezu s gubitkom autoriteta i tradicionalnih vrijednosti.³⁹ Važan moment u moralnom razvoju svake osobe predstavlja preuzimanje odgovornosti za svoje djelovanje. Iznimno je važno znati preuzimaju li mladi odgovornost za svoj(e) izbor(e) informiranosti i svjesno (svojevoljnim izborom) ili bez razmišljanja, i to izravnim ili posredovanim (medijskim) nametanjem i sugeriranjem izbora, utjecajima izvanjskih autoriteta (vršnjaka, obitelji, škole) i idola (medijskih idola, glumaca, glazbenika), te jesu li svjesni posljedica i disproporcije u preuzimanju odgovornosti između sebe i odraslih.⁴⁰ Budući da se ni u kojem smislu ne

³⁶ Daria Jadreškić, »Evolucijska psihologija i feminizam«, *Čemu: časopis studenata filozofije* 9/18–19 (2010), str. 12–29.

³⁷ Milan Polić, *K filozofiji odgoja* (Zagreb: Znamen, 1993), str. 21.

³⁸ Jirina Prekop, *Mali Tiranin: kakav oslonac djeca traže?* (Zagreb: Educa, 1997).

³⁹ Zlatko Miliša, *Šok današnjice* (Split: Naklada Bošković, 2015).

⁴⁰ Miliša, »Seksualnost i eutanazija: pravo izbora djece i odraslih«.

radi o istoj rasudnoj moći odrasle i neodrasle osobe, odgovornost za postupke ne može biti svrstana u istu kategoriju. »Samo onaj koji pred sobom ima prave mogućnosti djelovanja može preuzeti odgovornost.«⁴¹ Biti odgovoran znači biti pouzdan i dosljedan, poznavati svoje mogućnosti, izvršavati svoje obveze, samostalno rješavati probleme, donositi promišljene odluke i odgovarati za vlastite postupke.⁴² Bijeg i odustajanje od donošenja samostalnih odluka znači prepuštanje odluke, ali i preusmjeravanje odgovornosti na druge. Uloga medija svodi se na prividno pružanje mogućnosti izbora jer se vrijednosti na temelju kojih se oblikuju kriteriji za vrednovanje trajno relativiziraju, ne pružajući pouzdan temelj za razvoj i oblikovanje stava, pa time i dispozicija za izbor. S druge strane, količina informacija posredovana putem medijskih sadržaja postaje u tolikoj mjeri dostupna da se kod mladih sve više upitnom predstavlja svrha učenja, dok je sve prisutnije oslanjanje na tehnologiju, pa se pod okriljem takvog negativnog trenda razvija termin 'digitalna demencija', kojim se upozorava na urušavanje intelektualnih sposobnosti djece i mladih nazivajući ih *Google generacijom*.⁴³ Smanjene kognitivne sposobnosti prati negativan trend samoizolacije kroz stvaranje prividnog dojma uključenosti i društvenosti putem *online* video igara i društvenih mreža, a što dodatno ima negativan utjecaj na razvoj socijalnih i komunikacijskih vještina. Snažna moždana stimulacija i aktivnost uzrokuje nedostatak koncentracije, jer se način procesuiranja informacija lišen tehnologije doima suviše monotonim i dosadnim za pobuđivanje interesa za učenje. S druge strane, umor i opterećenost, osim uzrokovanja nepažnje, dovode do lake razdražljivosti te moguće agresivnosti uslijed frustracije zbog neuspjeha. Odgađanje obaveza ili prokrastinacija i nedostatak samokontrole, kao i osjećaja za vrijeme, pokazuju se kao direktno povezani učinci ovisnosti o društvenim mrežama.⁴⁴ Privid potpune slobode kroz pružanje lažnih emocija u erotiziranim te suptilno ili potpuno seksualno eksplicitnim sadržajima stvara osjećaj bliskosti popraćen ugodom. Međutim, trajna izloženost djece i mladih njihovom učinku uzrokuje sve veću emotivnu distancu ili potpunu

⁴¹ Ivan Koprek, »Etički vidici čovjekove odgovornosti«, *Obnovljeni život* 64/2 (2009), str. 149–159, na str. 158.

⁴² Miliša, »Seksualnost i eutanazija: pravo izbora djece i odraslih«.

⁴³ Manfred Spitzer, *Digitalna demencija. Kako mi i naša djeca silazimo s uma* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2018).

⁴⁴ Aycan Pekpazar, Gizem Kaya Aydın, Umut Aydın, Hidayet Beyhan, Emre Arı, »Role of Instagram Addiction on Academic Performance among Turkish University Students: Mediating Effect of Procrastination«, *Computers and Education Open* 2 (2021), str. 1–10.

emotivnu sabotazu, neprilagođenost, seksualne poremećaje i neutralizaciju osjećaja.⁴⁵

Tridesetih godina prošloga stoljeća Freud je provodio istraživanja kojima je nastojao dokazati da se razina kulture temelji na sublimaciji seksualnog nagona te su provođena i daljnja antropološka istraživanja u kojima se osamdeset primitivnih kultura uspoređivalo s visokim kulturama Atenjana, Egipćana, Babilonaca i Sumerana. Istraživanja su pokazala da »ukoliko je seksualno ograničenje visoko, kultura je visoka, ukoliko je nisko, kultura je niska. Prema tome, kultura raste i ostavlja trag u povijesti kada društvo ograniči mogućnost zadovoljavanja seksualnog nagona.«⁴⁶ Rušenjem ili relativiziranjem odgovornosti moralni relativizam ponovno stupa na snagu prezentirajući hedonizam, požudu i seksualnu slobodu kao nešto poželjno i etički neupitno. Važno je uočiti da se seksualnost putem medija dodatno komercijalizirala. Međutim, ukoliko je antropološkim istraživanjem dokazano da razina visoke seksualne slobode narušava razinu kulture i kreira nehumano društvo, moguće je zaključiti da izloženost moralno dvojbenim i seksualno eksplicitnim sadržajima u medijima kreira sloj društva nesposoban za kritičko promišljanje i moralno odgovorno djelovanje. U Freudovoj psihoanalizi eros se prezentira kroz seksualne nagone i nagone samoodržanja te se predstavlja kao antagonizam *thanatosu* (grč. θάνατος – u grčkoj mitologiji bog smrti i uništenja; u psihoanalitičkoj teoriji uveden nakon Freuda kao termin destruktivnog nagona kroz rad američkog psihologa Paula Federna). Razrjeđivanje erosa očituje se sveprisutnim i rastućim trendovima medijske manipulacije propagandom i supstitucijom materijalnih za duhovne vrijednosti. Dehumanizacija putem nametnute seksualnosti kao dekonstrukcija etičkog fundamentalizma relativizira moralne vrijednosti reducirajući ih na subjektivne doživljaje te intuitivno i nagonско ponašanje. Takav etički fundamentalizam postaje dominantan u fragmentiranom i dekonstruiranom obliku radikalnog moralnog relativizma. »Moralni relativizam, kao doktrina, ima pristaše daleko izvan granica filozofije. Možemo ga pronaći u sociologiji, povijesti i antropologiji (koju bismo mogli smatrati njegovim duhovnim domom), psihologiji i mnogim drugim znanstvenim disciplinama.«⁴⁷

⁴⁵ Rubén de Alarcón, Javier de la Iglesia, Nerea M. Casado, Angel L. Montejo, »Online Porn Addiction: What We Know and What We Don't–A Systematic Review«, *Journal of Clinical Medicine* 8/1 (2019), str. 1–20.

⁴⁶ Joseph Daniel Unwin, *Sex and Culture* (London: Oxford University Press, 1934), str. 347.

⁴⁷ Levy, *Moralni relativizam*, str. 10.

»Reći da je nešto relativno znači da je ono, na neki način, zavisno o nečem drugom, da je u odnosu (relaciji) s nečim.«⁴⁸ U tom smislu temelj relativizma počiva na tvrdnji da ne postoji univerzalni kriterij za moralno djelovanje. Dobro ili zlo mjeri se po učinku te je uvjetovano osobnim doživljajem, kontekstom vremena te normama i regulacijama društvene i kulturne prakse. Socijalni antropolozi zagovaraju relativizam u kojem tumačenje vrijednosti i društvenih normi ovisi o subjektivnom iskustvu. Etika i moralitet se prema tome jednako tako mogu svrstati pod kategoriju empirizma. »Načelo kulturnog relativizma sažeto znači: stavovi se temelje na iskustvu, a iskustvo tumači svaki pojedinac u smislu njegove vlastite enkulturacije. Čak i činjenice o fizičkom svijetu valja prosuđivati kroz enkulturalne zaslone, tako da je percepcija vremena, udaljenosti, težine, veličine i druge stvarnosti posredovana konvencijama različitih grupacija.«⁴⁹

Mnogo prije razvoja psihoanalitičke teorije i antropoloških te kulturnih odrednica relativizma, dublji uvid anticipiran je filozofskim promišljanjem. »Neposredni pogled na povijest uvjerava nas da djelovanje ljudi proizlazi iz njihovih potreba, njihovih strasti [...] i to tako da u tom igrokazu djelatnosti samo potrebe, strasti, interesi sačinjavaju ono što se pokazuje kao pokretna sila i što se pojavljuje kao glavna djelatnost. [...] Naprotiv, strasti, ciljevi partikularnog interesa, zadovoljenje sebičnosti su ono najmoćnije; svoju moć imaju u tome što se ne obaziru ni na jednu od granica, koje hoće da im postave pravo i moralitet, i što su te prirodne sile čovjeku neposredno bliže nego umjetno i dugotrajno odgajanje za red i umjerenost, za pravo i moralitet.«⁵⁰ U tom smislu Hegel shvaća da je antiteza (kao fenomen moralnog relativizma) jednako važna poput teze (fenomen moralnog fundamentalizma) te ih prezentira kao nužne momente u kretanju dijalektičkog razvoja kroz povijest. Dekonstrukcijom je omogućena rekonstrukcija moralnog fenomena, čime je obilježen njen neprekidan razvojni tijek, a odgojni čin zauzima ključno mjesto kojim je omogućen razvoj putem posredovanja moralnih vrijednosti budućim naraštajima.

⁴⁸ Isto, str. 17.

⁴⁹ Melville J. Herkovits, *Man and His Works: The Science of Cultural Anthropology* (New York: A. A. Knopf, 1952), str. 61.

⁵⁰ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Filozofija povijesti* (Zagreb: Naprijed, 1966), str. 25–26 i 28–29.

4. Zaključak

Radikalni moralni relativizam kroz sveprisutnu raspršenost medijskog konzumerizma manipulira idejama ljudskosti i slobode. Moralni relativizam proizlazi iz individualnih interesa, želja i potreba koje se oslanjaju na požudu, hedonizam i pragmatizam kao jedine postulate moralnog djelovanja. U tom se smislu svi moralni postulati reduciraju na subjektivnu procjenu u kojoj u korist hedonizma načelno zanemaruju trajne kulturne, društvene i moralne vrijednosti. Istraživanja medijskih manipulacija putem nametnutih vrijednosti trebaju služiti kao sredstvo »protiv predrasuda, sredstvo uz čiju pomoć bi se moglo promicati međusobno poštovanje i popustljivost.«⁵¹

Seksualnost postaje glavno sredstvo medijskog manipuliranja potrebama mladih te se putem eksplicitnih i erotiziranih sadržaja brišu granice između privida i zbilje, javnog i intimnog, društvenog i privatnog, dekonstruirajući pritom objektivne i trajne duhovne vrijednosti njihovom supstitucijom za subjektivno, prolazno i materijalno. Unutar medijske prezentacije 'oslobođenja' seksualnosti odvija se trgovina užitka za slobodu. U tom manipulativnom procesu sustavno se potiru osjećaji za druge. Putem umreženih medija društvenost postaje privatnost, udaljenost postaje bliskost, virtualnost postaje realnost, intimnost postaje javnost, lažne informacije tretiraju se kao činjenice, a ljubav se percipira kao požuda.

Unatoč sveprisutnoj medijskoj propagandi radikalnog moralnog relativizma, etički fundamentalizam ostaje u obliku vrijednosti trajno prisutan u čovjekovom povijesnom, kulturnom i društvenom razvoju. Zagovornici radikalnog moralnog relativizma proklamirajući ideju slobode (bez odgovornosti) istovremeno je perfidno oduzimaju, jer u medijskim prezentacijama ona nikada nije doista zastupljena. Naime, sama arhitektura društvenih mreža, televizijskih programa, listova i časopisa za mlade usmjerava se prema tendenciji širenja i zagovaranja ugodnog, slobodnog i materijalno orijentiranog načina života u kojem se uspjeh postiže bez odgovornosti, truda i rada. Posljedice rastućih trendova s kojima smo u odgojnom smislu suočeni predstavljaju ogroman izazov za nove generacije roditelja jednako kao i odgojno-obrazovanih stručnjaka, jer kao odgojni model predstavljaju ozbiljnu prijetnju, osobito djeci i mladima. Utjecaj moralnog odgoja i obrazovanja na duhovni i intelektualni razvoj od iznimne je važnosti zbog toga što za cilj po-

⁵¹ Levy, *Moralni relativizam*, str. 50.

stavlja autonomnu i kritički osviještenu osobu, spremnu za suočavanje s nametnutom medijskom propagandom moralnog relativizma. U tom smislu kao moguće rješenje predstavlja se odgoj za: (1) razvoj i njegovanje kritičkog mišljenja pri prosuđivanju medijskih sadržaja; (2) razvoj kulture medijske pismenosti za roditelje i djecu; (3) regulaciju, selektivnost i postavljanje sadržajnih i vremenskih ograničenja pri odabiru i uporabi medijskih sadržaja. S druge strane, jednako važnom se prezentira i primjena moralnih načela u kreiranju medijskih sadržaja, kojom sama kulturna i društvena zajednica svjesno preuzima odgovornost za njihovu distribuciju, učinke i nužna ograničenja u svrhu prevencije negativnih odgojnih utjecaja.

5. Literatura

- Abbasi, Jennifer. 2012. »Why 6 Year Old Girls Want to Be Sexy«, *Live Science* (mrežna stranica), objavljeno 16. srpnja 2012. godine. Dostupno na: <https://www.livescience.com/21609-self-sexualization-young-girls.html> (pristup 6. veljače 2022. godine).
- Alarcón, Rubén de; Iglesia, Javier de la; Casado, Nerea M.; Montejo, Angel L. 2019. »Online Porn Addiction: What We Know and What We Don't—A Systematic Review«, *Journal of Clinical Medicine* 8/1 (2019), str. 1–20.
- Arendt, Hannah. 1991. *Vita activa* (Zagreb: Biblioteka August Cesarec, 1991).
- Aristotel. 1988. *Politika*, prijevod s izvornika i sedmojezični tumač temeljnih pojmova (grčki, latinski, engleski, francuski, njemački, talijanski, ruski) Tomislav Ladan, predgovor Zvonko Posavec (Zagreb: Globus / Sveučilišna naklada Liber, 1988).
- Baudrillard, Jean. 2001. *Simulacija i zbilja* (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2001).
- Blackburn, Simon. 2010. *Požuda - sedam smrtnih grijeha* (Zagreb: Algoritam, 2010).
- Brown, Jane. 2000. »Adolescents' Sexual Media Diets«, *The Journal of Adolescent Health* 27 (Philadelphia, 2000), str. 35–40.
- Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble. Feminism and The Subversion of Identity* (New York: Routledge, 1990).
- Cohen, Stanley. 1980. *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, second edition (London: Martin Robertson, 1980).
- De Beauvoir, Simone. 1949. *The Second Sex* (London: Pan Books, 1949).
- Durham, M.[eenakshi] Gigi. 2008. *The Lolita Effect: The Media Sexualization of Young Girls and What We Can Do About It* (Woodstock: The Overlook Press, 2008).
- Fournier, Charles. 1980. *Civilizacija i novi socijetarni svijet* (Zagreb: Školska knjiga, 1980).

- Gavranović, Ante. 2009. »Društveni dijalog i etika. Mediji i društvene vrijednosti ili zašto u nas izostaje dijalog?«, *MediAnali: međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima* 3/5 (2009), str. 19–30.
- Glasser, William. 2000. *Teorija izbora: nova psihologija osobne slobode* (Zagreb: Alinea, 2000).
- Glasser, William. 2005. *Kvalitetna škola: škola bez prisile* (Zagreb: Educa, 2005).
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1966. *Filozofija povijesti* (Zagreb: Naprijed, 1966).
- Herkovits, Melville J. 1952. *Man and His Works: The Science of Cultural Anthropology* (New York: A. A. Knopf, 1952).
- Jadreškić, Daria. 2010. »Evolucijska psihologija i feminizam«, *Čemu: časopis studenata filozofije* 9/18–19 (2010), str. 12–29.
- Karp, Scott. 2008. »The Evolution from Linear Thought to Networked Thought«, *Publishing 2.0* (blog), objavljeno 9. veljače 2008. godine. Dostupno na: <https://publishing2.scottkarp.ai/2008/02/09/the-evolution-from-linear-thought-to-networked-thought/> (pristup 3. veljače 2022. godine).
- Koch, Richard; Smith, Chris. 2007. *Samoubojstvo zapada* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2007).
- Koprek, Ivan. 2009. »Etički vidici čovjekove odgovornosti«, *Obnovljeni život* 64/2 (2009), str. 149–159.
- Kutleša, Stipe (glavni urednik). 2012. *Filozofski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012), pod natuknicom »kinici«, str. 595.
- Kutleša, Stipe (glavni urednik). 2012. *Filozofski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012), pod natuknicom »kirenaici«, str. 596a.
- Levy, Neil. 2004. *Moralni relativizam* (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2004).
- Marcuse, Herbert. 1977. *Kultura i društvo* (Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1977).
- McNair, Brian. 2004. *Striptiz kultura: Seks, mediji i demokratizacija žudnje* (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2004).
- Miliša, Zlatko; Ćurko, Bruno. 2010. »Odgoj za kritičko mišljenje i medijska manipulacija«, *MediAnali: međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima* 4/7 (2010), str. 57–72.
- Miliša, Zlatko (glavni urednik). 2012. *Tamna strana ekrana* (Varaždin: TIVA Tiskara, 2012).
- Miliša, Zlatko. 2015. *Šok današnjice* (Split: Naklada Bošković, 2015).
- Miliša, Zlatko. 2016. »Koje su poveznice naših i inozemnih listova za mlade?«, *Troplet* (mrežni portal), objavljeno 7. travnja 2016. godine. Dostupno na: <https://www.troplet.ba/?p=4833> (pristup 16. kolovoza 2022. godine).
- Miliša, Zlatko. 2016. »Posljedice nametnutog trenda neobaveznog seksa na djecu i mlade?«, *Troplet* (mrežni portal), objavljeno 7. srpnja 2016. godine. Dostupno na: <https://www.troplet.ba/?p=6502> (pristup 17. kolovoza 2022. godine).

- Miliša, Zlatko. 2019. »Bizarnosti iz SAD-a«, u: »Tema tjedna: fatalna privlačnost 21. stoljeća (I.)«, u: Darko Jerković (urednik), tjedni prilog »Magazin«, *Glas Slavonije*, objavljeno 25. svibnja 2019. godine. Dostupno na: <http://www.glas-slavonije.hr/400226/11/Sve-sto-nije-spektakl-to-ne-postoji> (pristup 17. kolovoza 2022. godine).
- Miliša, Zlatko. 2019. »Seksualnost i eutanazija: pravo izbora djece i odraslih«, *Portal Hrvatskoga kulturnog vijeća* (mrežni portal), objavljeno 9. lipnja 2019. godine. Dostupno na: <https://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/m-o/zlatko-milisa/32055-z-milisa-seksualnost-i-eutanazija-pravo-izbora-djece-i-odraslih.html> (pristup 16. kolovoza 2022. godine).
- Miliša, Zlatko. 2022. »Rodna ideologija – Tomaševićev prioritet«, *Portal Hrvatskoga kulturnog vijeća* (mrežni portal), objavljeno 9. lipnja 2022. godine. Dostupno na: <https://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/m-o/zlatko-milisa/39771-z-milisa-rodna-ideologija-tomasevicev-prioritet.html> (pristup 17. kolovoza 2022. godine).
- Pasolini, Pier Paolo. 2003. *Lettere luterane. Il progresso come falso progresso* (Torino: Einaudi, 2003).
- Pekpazar, Aycan; Aydın, Gizem Kaya; Aydın, Umut; Beyhan, Hidayet; Arı, Emre. 2021. »Role of Instagram Addiction on Academic Performance among Turkish University Students: Mediating Effect of Procrastination«, *Computers and Education Open 2* (2021), str. 1–10, doi: <https://doi.org/10.1016/j.caeo.2021.100049>.
- Platonov, Oleg. 2002. *Zašto će propasti Amerika?* (Split: Labus, 2002).
- Polić, Milan. 1993. *K filozofiji odgoja* (Zagreb: Znamen, 1993).
- Prekop, Jirina. 1997. *Mali Tiranin: kakav oslonac djeca traže?* (Zagreb: Educa, 1997).
- Ratzinger, Joseph. 2009. *O relativizmu i vrjednotama* (Split: Verbum, 2009).
- Ruggiero, Thomas E. 2000. »Uses and Gratifications Theory in the 21st Century«, *Mass Communication & Society* 1/3 (2000), str. 3–37.
- Russel, Katherine V. 2007. *The Changing Face of Youth: Mass Media Culture and The Life of The American Teen*, Graduate Thesis. Mentor: Michael T. Coventry (Washington: Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences of Georgetown University, 2007).
- Senković, Željko. 2007. »Aristotelova εὐδαιμονία«, *Filozofska istraživanja* 27/4 (2007), str. 809–821.
- Solar, Milivoj. 2011. *Kritika relativizma ukusa* (Zagreb: Matica hrvatska, 2011).
- Spitzer, Manfred. 2018. *Digitalna demencija. Kako mi i naša djeca silazimo s uma* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2018).
- Unwin, Joseph Daniel. 1934. *Sex and Culture* (London: Oxford University Press, 1934).

Educational Implications in Media Presentations of Moral Relativism

Summary

Through critical approach to the reflection of historical and contemporary sources, this paper seeks to establish and present the link between phenomena of moral relativism, media consumerism and human sexuality. Hermeneutical content analysis provides an insight into the historical review of their development and presents links that point to the necessity of their meaningful connectivity. The development of moral relativism transforms social relation to sexuality while its media representation reflects on the concept of sexual freedom. Media images of sexuality are experiencing their multiple commercialization, and the consequences are the degradation of human dignity. This is manifested in unified content and/or messages about sexuality from world bestsellers, drama, commercials, reality shows, teenage magazines, music videos and animated films for the youngest population. Mass media set the criteria of desirability and orientation standards under the dictate of corporate consumerism. Their action becomes increasingly aggressive and manipulative. Paper points out the necessity of critical reflection on moral, educational, cultural and social problems of today.

Key words: education, media, moral relativism, freedom, values